

Natalia Anataliewna Bogdanowa

REFORMA KONSTYTUCYJNA W ZSRR

1. KONIECZNOŚĆ REFORMY KONSTYTUCYJNEJ, JEJ TREŚĆ, KIERUNKI I TERMINY REALIZACJI

Istotne zmiany w społeczeństwie radzieckim, których początek miał miejsce w kwietniu 1985 r., wymagały przekształceń konstytucyjnych. Konstytucja ZSRR z 1977 r., chociaż jej demokratyczny potencjał i tak nie był realizowany, w wielu wypadkach przeszkadzała w zasadniczym odnowieniu społecznych instytucji, stanowiła hamulec postępu socjalnego, wstrzymywała szeroki zakres reformy prawnej. Dlatego też zmienił się stosunek do Ustawy Zasadniczej: Konstytucja kojarzyła się ludziom z zastojem, obniżał się jej autorytet.

Idea reformy konstytucyjnej miała kilka wariantów i przeszła szereg faz, ulegając przy tym znacznym zmianom. Wariant wieloetapowej reformy ograniczał się do przeprowadzenia poważnych zmian oraz uzupełnień obowiązującej Konstytucji i negował konieczność uchwalenia w najbliższym czasie nowej ustawy zasadniczej. Początek jego realizacji miał miejsce w grudniu 1988 r. i polegał na wprowadzeniu istotnych zmian w trybie wyboru i systemie najwyższych organów władzy państwowej. Później uznano za konieczne opracowanie i uchwalenie nowej Konstytucji, utworzono Komisję Konstytucyjną (w 1989 r. na I Zjeździe Deputowanych Ludowych ZSRR). Jednocześnie, z jednej strony złożoność tego zadania i długi okres jego wykonania, a z drugiej strony znaczenie zachowania reżimu konstytucyjnej praworządności w państwie – czyniły koniecznym kontynuowanie pracy po dokonaniu zmian i uzupełnień w obowiązującej Konstytucji przez Zjazd Deputowanych Ludowych ZSRR, celem dalszego rozwoju społecznego. Jednak nie likwidowało to wszystkich sprzeczności z praktyką politycznej i ekonomicznej przebudowy, bieżącym ustawodawstwem, zwłaszcza republik

związkowych, ale dawało możliwość utrzymania prawnej równowagi, chociaż wielce chwiejnej.

Dalsze zmiany dotyczyły statusu Komitetu Nadzoru Konstytucyjnego ZSRR, rozszerzały prawa republik związkowych i autonomicznych do określania systemu ich organów władzy i trybu ich wyboru (grudzień 1989 r.).

Następny etap odnowienia Konstytucji ZSRR nosił zasadniczy charakter, ponieważ bezpośrednio dotyczył podstawowych źródeł ustroju społecznego i organizacji władzy. W marcu 1990 r. normy konstytucyjne uznały wielopartyjność, wielość form własności i ustanowiły stanowisko prezydenta w zbliżeniu do idei podziału władzy.

Ostatnie zmiany i uzupełnienia Konstytucji ZSRR (grudzień 1990 r.) wzmacniają władzę prezydenta, stawiają go na czele władzy wykonawczej, rozszerzają pełnomocnictwa Rady Federacji, wprowadzają do systemu organów państwowych Gabinet Ministrów ZSRR, określają jego status, wnoszą nowe elementy do organizacji organów sądownictwa i prokuratury, zawierają szereg innych nowelizacji.

Pod wpływem złożoności dzisiejszych czasów, charakteryzujących się radykalnymi przeobrażeniami ekonomicznymi, politycznymi i socjalnymi, wyłoniła się propozycja odłożenia przyjęcia nowej Konstytucji ZSRR, zastąpienia jej szeregiem ustaw konstytucyjnych i oczekiwania określonej stabilności społecznej. Propozycja ta nie brała jednak pod uwagę tego, że sama Konstytucja jest czynnikiem stabilizacji i powinna służyć jego osiągnięciu.

Podstawową przeszkodą w aktywnej pracy nad nową Konstytucją ZSRR jest brak określenia statusu Związku SRR i jego podmiotów. Dlatego zawarcie nowej Umowy Związkowej staje się warunkiem określającym i przesłanką nowej Konstytucji ZSRR. Ponieważ przyjmie ona w znacznym stopniu Umowę Związkową, jej opracowanie należy rozpatrywać jako ważną część reformy konstytucyjnej. Taka kolejność pracy nad Konstytucją jest potwierdzona we *Wspólnym oświadczeniu o bezzwłocznych krokach w celu stabilizacji sytuacji w kraju i przezwyciężaniu kryzysu*, podpisanym przez Prezydenta ZSRR M. S. Gorbaczowa i przywódców dziewięciu republik związkowych w dniu 23.04.1991 r. Zgodnie z nim zamierza się w najbliższym czasie zakończyć prace nad projektem nowej Umowy Związkowej z tym, aby można było je podpisać przez delegacje republik. Uchwalenie Konstytucji ZSRR planuje się nie później niż w okresie sześciu miesięcy po podpisaniu Umowy.

Złożoność reformy konstytucyjnej w ZSRR związana jest także z koniecznością przeprowadzenia zmian w ustawach zasadniczych na kilku poziomach. Oprócz związkowego – to także poziom republik związkowych, a w szeregu przypadków i republik autonomicznych. Ogłosiwszy w Deklaracjach swoją

niepodległość, republiki aktywnie zajęły się konstytucyjnym prawotwórstwem, istotnie odnawiając swoje ustawy zasadnicze i przygotowując projekty nowych konstytucji. Co więcej, wielce rozpowszechnioną w niektórych republikach związkowych (Ukraińska SRR, RFSRR) jest idea wyprzedzenia w czasie przez republikańskie ustawy zasadnicze Konstytucji ZSRR. Tak np. są już gotowe i aktualnie dyskutowane projekty Konstytucji Ukrainy i Konstytucji Federacji Rosyjskiej, przyjęto Konstytucję Republiki Tatarskiej.

Przygotowywane i opublikowane w formie projektów są również koncepcje naukowe nowych konstytucji poziomu związkowego i republikańskiego. Są one w znacznej mierze podobne, ale wyróżniają się w większym lub mniejszym stopniu swoim podejściem do rozwiązania podstawowych i poszczególnych problemów regulacji konstytucyjnej. Dla toczącej się dyskusji szczególne znaczenie ma koncepcja Konstytucji ZSRR opracowana przez Instytut Państwa i Prawa Akademii Nauk ZSRR¹, a także projekt Konstytucji Federacji Rosyjskiej opublikowany na podstawie decyzji Komisji Konstytucyjnej RFSRR jako założenia robocze², oraz alternatywny projekt Konstytucji RFSRR opracowany przez grupę inicjatywną deputowanych ludowych RFSRR „Komuniści Rosji” z wniesionymi do nich zmianami³. Należy zauważyć, że w toku dopracowywania projektów konstytucyjnych brano pod uwagę propozycje uczonych, obywateli, i w ten m. in. sposób poszukiwano rozwiązań kompromisowych i wspólnych.

2. PODSTAWOWE WYMOGI STAWIANE KONSTYTUCJI: OBECNE SPOJRZENIE NA PROBLEMY

Obecnie zmieniała się ogólna charakterystyka i ocena roli konstytucji, która teraz postrzegana jest przede wszystkim jako dokument prawny, podstawowa ustawa państwa. Przewycięzana jest ideologizacja i zbytnia polityzacja norm konstytucyjnych. Stawiane jest zadanie przetworzenia Konstytucji z instrumentu polityki w prawny moderator. Oprócz tego wszystkie koncepcje i projekty Ustawy Zasadniczej są zgodne co do tego, że Konstytucja powinna być aktem funkcjonującym i (jako zasada) bezpośrednio stosowanym. Aby to uzyskać, konieczne jest wzmocnienie pozycji konstytucji poprzez procedury prawne i gwarancje utrwalone w bieżącym ustawodawstwie, właściwe struktury organizacyjne. Aktywna działalność ustawodawcza Rady Najwyższej ZSRR i republik związkowych już stworzyła wiele ustaw sprzyjających

¹ Por. „Narodnyj dieputat” 1990, № 4, s. 72–79.

² Por. „Sowietskaja Rossija”, 24.11.1990.

³ Por. tamże.

prawnej efektywności przyszłej konstytucji (szereg ustaw odnoszących się do sfery ekonomicznej; ustawy mające na celu ochronę Konstytucji i przestrzeganie praworządności).

3. ZASADY USTROJU SPOŁECZNEGO W PROJEKTACH KONSTYTUCYJNYCH I W KONCEPCJACH

Idea zwierzchnictwa ludu występuje w preambule i ogólnych zasadach wszystkich wariantów projektów konstytucji i jej teoretycznych koncepcjach. Co się tyczy suwerenności państwa, to twórcy projektu Ustawy Zasadniczej ZSRR wychodzą z założenia istnienia suwerennego państwa związkowego, utworzonego przez również suwerenne republiki.

W przyjętych przez wszystkie republiki związkowe Deklaracjach o ich suwerenności i w szeregu innych aktach ustawodawczych podkreśla się realność suwerenności republik i przyjmuje się prawne oraz organizacyjne środki w celu jej zabezpieczenia i ochrony. Takie stanowisko, przyjęte przez Rosję, znalazło odbicie w treści projektu jej Konstytucji, którego art. 1 poświęcony jest zasadzie suwerenności państwowej oraz w całym tekście podkreślającym suwerenność republiki i prawo dobrowolnego połączenia się z innymi suwerennymi republikami (państwami) w Związek (Zbratania) na podstawie umowy. Alternatywny projekt rosyjskiej Ustawy Zasadniczej wysuwa ideę: suwerenna RFSRR – składowa część ZSRR.

W proponowanych wariantach konstytucyjnego wzmocnienia podstawowych zasad ustroju społecznego wyraźnie rysują się dwie pozycje. Jedna z nich (wyrażona w koncepcji Konstytucji ZSRR oraz w projekcie Konstytucji RFSRR przedłożonym przez grupę deputowanych ludowych RFSRR „Komuniści Rosji”) sprowadza się do uznania za konieczne potwierdzenie w Konstytucji wyboru socjalizmu i ukazania podstawowych cech odnowionego socjalizmu. Druga pozycja wyrażona jest w projekcie Komisji Konstytucyjnej RFSRR. Zmierzając do deideologizacji Ustawy Zasadniczej, autorzy tego dokumentu wykluczają jakąkolwiek ogólną charakterystykę ustroju społecznego, zasadnie motywując, że jest ona przedmiotem polityki a nie prawa.

Jako kontynuacja idei zwierzchnictwa ludu w konstytucyjnych koncepcjach, człowiek ogłaszany jest najwyższą wartością społeczeństwa i potwierdzony jest priorytet praw człowieka przy rozwiązywaniu problemów socjalnych i narodowych.

W dziedzinie politycznej głoszony jest wprost lub pośrednio pluralizm polityczny, dopuszczający wielopartyjność i ideologiczną różnorodność. Jako gwarancję wymienionej zasady, w projekcie Komisji Konstytucyjnej RFSRR przewiduje się, że żadna ideologia nie może być ustanowiona jako oficjalna ideologia państwa.

Dążenie do stworzenia państwa prawnego spowodowało włączenie do projektów konstytucji takich twórczych idei, jak zwierzchnictwo prawa i podział władzy.

W dyskusji występuje różnica w podejściu do rozwiązania zagadnienia konstytucyjnej regulacji sfery ekonomicznej, chociaż wszystkie istniejące projekty i idee nie negują wielości form własności, obowiązku państwa zapewnienia ludności godnych warunków życia, sprawiedliwego opodatkowania, racjonalnego wykorzystania zasobów przyrody i ochrony środowiska naturalnego.

Autorzy innych projektów Konstytucji Rosji różnią się w poglądach co do zakresu konstytucyjnej regulacji ekonomiki. Tak więc projekt Konstytucji Federacji Rosyjskiej pochodzący od Komisji Konstytucyjnej formułuje zasadę ekonomiki rynkowej. Inne zaś stosunki ekonomiczne w projekcie tym utrwalone są poprzez prawo własności w licznych jej formach, włączając prywatną, ekonomiczne prawa i interesy obywateli, wolność przedsiębiorstwa. Projekty te dopuszczają udział państwa w regulowaniu ekonomiki, co – jak się zdaje – z jednoczesnym przyjęciem ustaw ekonomicznych nie oznacza wykluczenia elementów planowania.

Projekt alternatywny zawiera dostatecznie obszerny rozdział o systemie ekonomicznym RFSRR, w którym na równi z uznaniem wielości form własności podkreśla się, że podstawę systemu ekonomicznego RFSRR stanowi społeczna (socjalistyczna) własność środków produkcji, wykluczająca wyzyskiwanie człowieka przez człowieka. Wśród form własności w projekcie tym wyróżnia się prywatnopracowniczą, którą uznaje się za rodzaj własności prywatnej. Dopuszcza się, że państwo ustanawia granice stosowania pracy najemnej i skoncentrowania prywatnej własności w jednych rękach.

W koncepcji Konstytucji opracowanej przez Instytut Państwa i Prawa przewiduje się umocnienie zasady połączenia planowania państwowego z ekonomiką rynkową.

4. KONSTYTUCYJNA REGULACJA NAJWAŻNIEJSZYCH SFER ŻYCIA SPOŁECZNEGO I PAŃSTWOWEGO: PODSTAWOWE UJĘCIA

We wszystkich koncepcjach konstytucji, prawa i wolności człowieka są najważniejszą częścią ustawy zasadniczej. Naukowcy z Instytutu Państwa i Prawa proponują w tym celu, aby podkreślić znaczenie dla społeczeństwa i państwa praw i wolności obywateli, nadać stosownemu rozdziałowi Konstytucji ZSRR formę deklaracji. Autorzy projektów konstytucyjnych jednomyślnie charakteryzują prawa i wolności jako nierozdzielne i nieodłączne,

i podkreślają konieczność rozszerzenia ich katalogu, co odpowiada zasadom polityki humanistycznej i wynika z międzynarodowych zobowiązań. Sformułowane wcześniej, a nie zapisane w konstytucji prawa i wolności to: prawo do życia, wolność przemieszczania się i wyboru miejsca zamieszkania, wolność poglądów i przekonań, wolność samookreślenia narodowego, równego dostępu do zajmowania stanowisk w służbie państwowej, prawo do rekompensaty za szkody moralne i inne.

Jednocześnie różne jest podejście do problemu kolejności umieszczenia w konstytucji praw i wolności, dotyczących różnych sfer życia. I tak z koncepcji naukowców z Instytutu Państwa i Prawa wynika pierwszeństwo praw politycznych i obywatelskich, jako że są one „sednem wolności jednostki”. Przy tym prawa ekonomiczne i socjalno-kulturalne występują jako prawa „drugiego pokolenia”⁴.

W projekcie Konstytucji Federacji Rosyjskiej, przygotowanym przez Komisję Konstytucyjną RFSRR, katalog praw rozpoczyna się od praw obywatelskich, potem następują prawa i wolności polityczne, i na koniec prawa i wolności socjalne, ekonomiczne i kulturalne. W alternatywnym projekcie Konstytucji RFSRR został pozostawiony tradycyjny schemat zaproponowany w Konstytucji ZSRR z 1977 r. Zaskakującym na uwagę w tym ostatnim projekcie jest artykuł o gwarancjach praw, wolności i obowiązków, umieszczony na samym początku odpowiedniego rozdziału, a także wydzielenie osobnej grupy zbiorowych praw obywateli, realizacja których jest możliwa tylko w formie zbiorowej.

Nowym w prawnej regulacji statusu obywatela jest dopuszczenie posiadania podwójnego obywatelstwa, rozszerzenie praw obcokrajowców i osób bez obywatelstwa, pogłębienie gwarancji praw i wolności człowieka polegające w szczególności na znacznym zwiększeniu roli sądu w zabezpieczeniu obrony jednostki.

5. NOWY FEDERALIZM: POSZUKIWANIE ZGODNOŚCI

Zagadnienie ustroju narodowopaństwowego stanowi odrębny złożony problem regulacji konstytucyjnej. Oczywiście można je rozpatrywać zarówno na poziomie Związku, jak i na poziomie Rosji. Istnieje przy tym ścisła wzajemna zależność między prawnym rozwiązaniem problemu ustroju narodowopaństwowego w ZSRR i w republice. Przykładem na to jest zagadnienie autonomii. Uznanie przez Związek SRR republik autonomicznych jako jego podmiotów (zostało to już dokonane w bieżącym ustawodawstwie) i dopusz-

⁴ Por. „Narodnyj dieputat” 1990, № 4, s. 74.

czenie ich do samodzielnego podpisania Umowy Związkowej w znacznej mierze podważa jedność Rosji. Właśnie dlatego najwyższe organy władzy RFSRR nalegają na podpisanie w pierwszej kolejności Umowy Federalnej między podmiotami RFSRR, a potem zawarcie Umowy Związkowej między suwerennymi republikami związkowymi. Praca w tym i w innych kierunkach prowadzona jest dostatecznie energicznie, ale jej uczestnicy napotykają na znaczne trudności związane z zaostrzeniem stosunków między narodami.

Podstawowymi problemami Umowy Związkowej, projekty której w różnych wariantach były dwukrotnie opublikowane w celu przedyskutowania, jest połączenie suwerenności związku i republik oraz rozgraniczenie między nimi kompetencji. Obserwuje się tendencję do stopniowego odstępowania przez centrum swoich praw na rzecz republik. Świadczy o tym i niedawny dokument przyjęty 23.04.1991 r. – wspólne oświadczenie Prezydenta ZSRR i przedstawicieli dziewięciu republik związkowych.

Co się tyczy formy określenia związku w Związku SRR, konieczności której nie neguje dziewięć republik związkowych i potwierdza referendum z 17.03.1991 r. (Łotwa, Litwa, Estonia, Mołdawia, Armenia i Gruzja – jak wiadomo – konsekwentnie dążą do wyjścia z ZSRR), to ona, jeżeli nawet będzie nazywać się federacyjną, będzie zawierać w sobie takie jakości, które nie są właściwe klasycznym federacjom. Rozpowszechniona i już przyjęta w aktach prawnych nazwa odnowionego Związku – Związek Suwerennych Republik, zakłada szeroką samodzielność podmiotów i ograniczenie funkcji władzy centralnej, działającej przy bardzo aktywnym udziale republik. Ale zgoda dziewięciu republik na zachowanie wewnątrzpaństwowego (a nie między-narodowoprawnego) charakteru więzi w Związku SRR pozwala rozpatrywać takie zbratanie jak federację, z niektórymi cechami konfederacji.

Nie mniej złożonym jest problem ustroju RFSRR, drugiej radzieckiej federacji. Również jej specyfika w wielu wypadkach nie odpowiada prawnemu i faktycznemu planowi tradycyjnej federacji. W związku z przygotowaniem nowej Konstytucji RFSRR podjęto próbę teoretycznego uzasadnienia i przełożenia na język ustawy nowych zasad federacyjnego ustroju Rosji.

W projekcie Konstytucji, przygotowanym przez Komisję Konstytucyjną RFSRR, przewiduje się połączenie cech narodowych i terytorialnych w ustroju narodowopaństwowym Federacji Rosyjskiej. Za podmioty tej federacji uznaje się twory państwowe – republiki i ziemie, mające jednakowy status konstytucyjnoprawny, a także terytoria federalne. Autonomia jako forma ustroju narodowopaństwowego przestaje istnieć.

Republiki (ziemie) uchwalają swoją konstytucję, ustawy w sprawach należących do ich kompetencji, formułują swoje organy państwowe, ustanawiają obywatelstwo, rozwiązują zagadnienia rozwoju socjalno-ekonomicznego poza zakresem kompetencji Federacji Rosyjskiej, a także uczestniczą w wykonywaniu pełnomocnictw federalnych.

Znaczna część norm projektu Konstytucji RFSRR poświęcona jest rozgraniczeniu kompetencji między federację i jej podmioty. Dopuszcza się możliwość przekazania poszczególnych pełnomocnictw przez federację jej podmiotom i na odwrót, jeżeli osiągnięto co do tego zgodę.

W duchu idei samookreślenia narodów dopuszcza się prawo ludności części republiki (ziemi) lub terytorium federalnego, a także zwarcie zamieszkałych narodów do tworzenia nowej republiki lub terytorium federalnego. Federalne terytorium może uzyskać status republiki (ziemi).

Projekt alternatywny przewiduje inny wariant federacyjnego ustroju Rosji. Jako podmioty RFSRR, traktuje on zjednoczone na podstawie umowy, radzieckie socjalistyczne republiki i twory autonomiczne (autonomiczne obwody, okręgi). Kraje i obwody uznaje za samookreślające się regionalne zjednoczenia tworzące się na zasadzie terytorialnej.

W ten sposób istnieją dwie różne koncepcje ustroju państwowego Rosji. Wybór zostanie dokonany w trakcie uchwalenia Konstytucji RFSRR, która powinna stać się sposobem osiągnięcia narodowej zgody i obywatelskiej współpracy.

Katedra Prawa Państwowego
(Konstytucyjnego)

Uniwersytet Moskiewski im. M. W. Łomonosowa

Thumaczył Krzysztof Skotnicki

Natalia Anatolevna Bogdanova

CONSTITUTIONAL REFORM IN USSR

Summary

The process of transition in the Soviet community, begun in April 1985, needs to have its reflection in the constitution. Initially it was assumed that it will be done over the years in the form of successive reforms of the Constitution of USSR of 1977. Later, however, it was found necessary to enact a new constitutional statute and the First Congress of People's Deputies of USSR appointed in 1989 a special Constitutional Committee for the purpose. Its work, however, was restrained by the lack of definite status of the Union of Soviet Socialist Republics and its subjects. Therefore it will be extremely important to sign a new Union Contract between the republics joining it.

There must be a constitutional reform on the level of both union republic and autonomous republic. There is much evidence that these acts will be passed before the Constitution of the Union.

In the discussion on the future constitution in the first place the necessity is felt to deprive it of ideology and to stress its legal function. Also the sovereignty of the republics of the union should be more real.

However, opinions are split as regards the future economic structure of the state. Variety of forms of property is commonly accepted, but the question of admissibility and range of the state intervention in economy is still open.

Also the importance of a wide regulation of human rights and freedoms is firmly stressed, considering those matters to be the crucial part of the constitution. The register of rights and freedoms should be substantially broadened and a system of real guarantees should be created.

Thumaczyl Ludwik Lamentowski

Krzysztof Skolnicki

SPÓR O DRUGĄ IZBĘ POLSKIEGO PARLAMENTU

I. Dyskusje o roli i miejscu parlamentu w systemie naczelnych organów państwa towarzyszą z różnym nasileniem wszystkim polskim pracom przygotowującym uchwalenie kolejnych konstytucji. Tak było w latach 1919-1931 w trakcie przygotowywania konstytucji marcowej 1921 r.¹, w latach 1930-1934, gdy opracowywano konstytucję kwietniową 1935 r.², oraz po zakończeniu II wojny światowej - w okresie kształtowania państwowości socjalistycznej i przygotowywania projektu konstytucji PRL z 1952 r.³ Zwiększenie zainteresowania tą problematyką miało również miejsce w czasach politycznych przemian z lat 1956, 1970, a zwłaszcza 1980-1981 oraz 1989. Także obecnie, w toku prac nad przyszłą polską ustawą zasadniczą, kwestie te są jednymi z podstawowych do rozstrzygnięcia. Jest to w pełni zrozumiałe i nie wymaga w moim przekonaniu szerszego uzasadnienia. Parlament jest najwyższym organem przedstawicielskim reprezentującym Naród i od jego pozycji zależy będzie, czy Naród rzeczywiście stanie się suwerenem.

Wśród wielu problemów związanych z koncepcją przyszłego parlamentu jednym z bardziej kontrowersyjnych zagadnień wydaje się być kwestia jego struktury: czy ma to być parlament jedno- czy dwuizbowy. W literaturze prawniczej formułowany jest wprawdzie pogląd, że problem ten ma wyłącznie charakter teoretyczny, nie uważam jednak, aby był on słusznym⁴. Wręcz przeciwnie - wybranie określonego modelu będzie mieć szczególne znaczenie

¹ Por. S. Krykowiak, *Geneza Konstytucji z 17 marca 1921 r.*, Warszawa 1977; *Historia Sejmu Polskiego*, t. II, red. A. Ajdukiewicz, Warszawa 1959, s. 10-11.

² Por. *Historia Sejmu*, op. cit., s. 10-11.

³ Por. A. Gwizda, *Geneza i tryb przygotowania i uchwalenia Konstytucji PRL*, [w:] *Sejm Główny Rzeczypospolitej Polskiej (1945-1952)*, Wrocław-Warszawa 1977, s. 200; J. Rapel, *Nazwa i organy władzy państwowej do 1945 roku i do 1945 roku funduszy państwa*, [w:] *Historia PRL po 30 latach jej obywateli*, red. K. Działalski, Wrocław 1981, s. 135.

⁴ Por. J. Zakrzewska, *Parlament w Konstytucji Troski Rzeczypospolitej*, *Państwo i Prawo* 1980, nr 10, s. 40-41.